

nisu kažnjena slična dela počinjena u Čečeniji, Liberiji ili Avganistanu. Primena međunarodnog prava i dalje je zavisila od političke podesnosti. Pravni postupci bili bi sprovedeni ako bi ih odobrile velike sile; u suprotnom, međunarodno pravo ostaje samo „mrtvo slovo na papiru“, čime je ipak opravdan realizam.

Da li je baš tako? Tužbe za ratne zločine, koliko god selektivne bile, samo su vrh ledenog brega koji se kreće. Međunarodno pravo dotiče se mnogo čega, a ne samo najsvirepijih zločina kao u slučaju Jugoslavije i Ruande. Poslovnim transakcijama upravljaju pravila – u vezi sa ugovorima, osiguranjem i tome slično – koja se mogu razumeti širom sveta. Postupci država često se zasnivaju na sporazumima i konvencijama koje su obavezujuće. Brojni sudovi uključeni su u rešavanje sporova. Međunarodni krivični sud, o kome se govori u desetom poglavlju, osnovan je s namerom da bude stalna institucija koja će se baviti zločinima protiv čovečnosti, ratnim zločinima i genocidom. Izostavljajući tvrdnju da međunarodno pravo funkcioniše tako dosledno i efikasno kao utvrđeni samoupravni sistemi, sasvim je umesno primetiti da se na početku XXI veka pojavljuje nova vrsta „svetskog prava“ (Berman, 1995). Ovo svetsko pravo zasniva se na predstavi relevantnih sudija, advokata i zvaničnika da postoji jedan svet i da je za rešavanje njegovih problema potrebna nepristrasna primena niza pravila, što uključuje razvijanje doktrina o sporazumu, državnoj odgovornosti i ljudskim pravima. Ne odnosi se samo na države već i na mnoge učesnike koje treba smatrati odgovornima. Kao sistematski skup pravila i načela, o čijoj primeni vodi računa sve veći broj institucija, svetsko pravo prerasta u jednu jedinu tradiciju koja obuhvata ceo svet – u jedan deo kulture sveta.

Svet je 2001. obeležio 20-godišnjicu otkrića AIDS-a kao nove bolesti. Stručnjaci su detaljno opisali njen tok, naučnici su sačinili pregled napretka u istraživanjima, reporteri su govorili o teškoćama s kojima se suočavaju ljudi širom Afrike, a aktivisti su se zalagali za nove mere kada je reč o određivanju cena i distribuciji lekova. Generalni sekretar UN zatražio je donaciju od više milijardi dolara za borbu protiv ove bolesti. Od početka osamdesetih, ta borba je znatno intenzivirana. Zahvaljujući obuhvatnijim istraživanjima u pronalaženju i proizvodnji lekova protiv AIDS-a, uz političku pažnju i organizacijska sredstva koja je privukla, ova bolest je postala predmet globalne kampanje, u kojoj je, očigledno, mnogo toga stavljeno na kocku. Mnoge zemlje Trećeg sveta su u opasnosti da izgube veliki deo svoje mlađe populacije.

Ova kampanja, koja je po mnogo čemu bila izvanredna, odvija se paralelno sa sličnim naporima da se međunarodna sredstva iskoriste i za rešavanje drugih globalnih problema. Za manje od dvadeset godina, stručnjaci, zvaničnici i zaista veliki deo javnosti složili su se da je AIDS pandemija, pošast koja je pogodila ceo svet i koja utiče na njega. Osnovnim istraživanjem i opštim zdravstvenim studijama, stručnjaci su stekli pozamašno zajedničko znanje o poreklu, prenošenju i mogućem lečenju. AIDS je prouzrokovao formiranje zajednica pacijenata i zastupnika koji su od ove bolesti napravili predmet globalnog etičkog interesovanja. Oni se zalažu za ljudska prava pacijenata kao pojedinaca koji zaslužuju da svetska zajednica brine o njima. Definisali su obaveze država i društva prema ljudima, i načela koja nadmašuju njihove interese. Kada je jednom definisan kao predmet globalnog interesovanja, AIDS je podstakao značajnu aktivnost raznoraznih međunarodnih organizacija, od UNAIDS-a (Zajednički program Ujedinjenih nacija za AIDS) i Svetske zdrav-

stvene organizacije, preko Lekara bez granica do Međunarodnog saveza za borbu protiv AIDS-a. Zbog načina na koji dramatizuje jedinstvo sveta, privlači merodavnu nauku i širi opseg zajedničkog etičkog interesovanja, globalna kampanja za borbu protiv AIDS-a takođe je projekat kulture sveta.

Oponašanje kulture sveta

Kultura sveta se može razaznati prilikom izvanrednih događaja kakve su Olimpijske igre i njeno funkcionisanje se može videti na primeru putovanja, trgovine, sukoba i istraživanja. Međutim, njen uticaj seže dublje nego što to pokazuju ovi primeri. Kultura sveta oblikuje i svakoake uobičajene aktivnosti koje uopšte nisu globalne. Detaljnije analiziranje jedne takve aktivnosti pomoći će nam da pojasnimo šta podrazumevamo pod kulturom sveta.

Uzmimo za primer šahovski klub u nekom malom gradu, bilo gde u svetu. Igrači poštuju opšta pravila koja upravljaju igrom i koja zvanično nadgleda Svetska šahovska federacija, zakonodavno šahovsko telo na globalnom nivou. Zaljubljenici u šah proučavaju igru međunarodnih velemajstora koji su stekli svetsku slavu učešćem na velikim turnirima i zauzimanjem visokog mesta na svetskoj šahovskoj rang-listi, što se sve dešava pod okriljem Svetske šahovske federacije. Lokalni igrači su uglavnom samo „oponašaoci“ (šahovske) kulture sveta: oni se pridržavaju pravila koja dolaze iz globalne arene, iz spoljašnjih izvora se informišu o tome kojim se velemajstorima (prošlim i sadašnjim) treba diviti i koje njihove knjige o strategiji i taktici treba kupiti, prate turnire u dalekim mestima koja ni kada nisu videli i u novinama čitaju članke o šahu koje su napisali čuveni svetski igrači s kojima se nikada neće ruko-

vati. Negde između nalaze se oni malobrojni lokalni igrači s neuobičajenim sposobnostima i osećajem za igru, koji čak daju mali doprinos jezgru svetske šahovske potkulture – samoj igri – ali neki, briljantnom igrom i upečatljivim poredama, uspevaju da se izdignu iznad lokalnog i državnog nivoa u razređenu atmosferu svetskog šaha.

Međutim, šah kao takav ne čini potpunu zbirku potkulture svetskog šaha, koja obuhvata i principe, norme i modele, uglavnom neformalne, o tome kako voditi šahovski klub, kako razgovarati o šahu, koji su ispravni i neispravni načini za prilaženje vrhunskim igračima i tako dalje. Na primer, globalni model šahovskog kluba upućuje organizatore da osnuju dobrovoljnu, demokratsku organizaciju koja nije isključiva. Svako može da bude član i od svih članova se očekuje da doprinose klupskim aktivnostima. Rukovodioci (ako ih ima) biraju se na izborima gde svaki član ima pravo na jedan glas, i svako može imati uvid u klupske finansije i odluke. Treba obezbediti slobodan protok informacija, događaje s kojima bi trebalo da budu upoznati svi članovi treba najaviti dosta vremena unapred, i tako dalje. Stoga, model organizacije koji oponaša šahovski klub teži da poprimi formu koja je standardna na globalnom nivou; šahista iz jedne sredine verovatno će naći mnoge sličnosti između svog i drugih klubova koje će možda posetiti, recimo, na nekoj svetskoj šahovskoj turneji. Mogu se pojaviti приметne varijacije; na primer, neki klubovi ne primaju žene ili pripadnike određenih etničkih grupa. Standardizovani model u ovom slučaju nije u potpunosti određen.

Naravno, šahovske klubove širom sveta definišu i oblikuju i dimenzije kulture koje nisu svojstvene šahu. Kultura sveta određuje njihova formalna i neformalna pravila što uzrokuje nastanak obilja globalnih potkultura od kojih većinu nadgleda jedna – u nekim slučajevima dve ili više – svetska globalna organizacija, obično međunarodna nevladina organizacija. Pripadnici potkulture pridržavaju se tih pravila, uglavnom voljno, zato što se slažu s dubljim prin-

cipima kulture sveta koja doprinosi njihovom poštenju, razumnosti, razboritosti, čak i prirodnosti. To znači da šahovski klub ne treba da bude isključiv, u skladu s načelom da jednaka prava važe za sve, to jest da ne pravi diskriminaciju – a šta može biti razumnije i poštenije od dobrodošlice svakome ko je zainteresovan za šah kao igrač? Da hrpa revnosnih amatera ne treba da se sjati oko velemajestora tražeći autograme i savete dok se on nalazi usred partije na nekom takmičenju, u skladu je ne samo sa osnovnim principom šaha – mirna, tiha atmosfera od presudne je važnosti za koncentrisano razmišljanje koje je potrebno za povlačenje dobrih poteza – već i s principom poštovanja integriteta i dostojanstva pojedinca, zapravo, svih pojedinaca. Shodno tome, globalnu šahovsku potkulturu sačinjava složeni skup elemenata kulture sveta, od kojih su neki uopšteni i primenjuju se u mnogim društvenim „arenama“, drugi se odnose na brojne aktivnosti slične šahu, a neki su specifični samo za ovu igru. Mnogi su jasni, razumljivi ili se uzimaju zdravo za gotovo, dok su drugi precizno izraženi kao formalna pravila igre, koja je propisala Svetska šahovska federacija, u statutima lokalnih šahovskih klubova i drugih udruženja.

Ovim primerom pokazali smo konstitutivne i upravljačke mogućnosti (šahovske pot)kulture sveta. Važna je i njena stvaralačka moć jer pomaže u procenjivanju dinamičkih aspekata globalnog razvoja. Budući da je globalni model „šahovskog kluba“ opštepoznat, šahovskim entuzijastima je lako da osnuju klub i da započnu sa organizovanjem turnira. Na ovaj način, svetska šahovska potkultura doprinosi stvaranju novih organizacija povezanih u globalne strukture. S obzirom na to da Svetska šahovska federacija redovno objavljuje rang-listu najboljih igrača sveta, pored nacionalnih šahovskih organizacija koje i same imaju svoje rang-liste, dobri amateri su motivisani da unaprede svoju igru i da, u nekim slučajevima, na kraju doprinesu samom šahu. Zaista, budući da se zasniva na takmičenjima, intenzivnom izučavanju i brzom prosleđivanju

informacija o novim otvaranjima, iznenađujućim odbrambenim strategijama, preokretima u klasičnim linijama napada i tako dalje, struktura globalnog šaha je takva da su inovacije i razvoj neizbežni.

Na primeru šaha se vidi da je kultura sveta u svom većem delu oponašanje – pojedinci i organizacije, ne praveći razliku, prihvataju i primenjuju pravila i načela globalnog šaha. Dešava se da se, kao reakcija na lokalne okolnosti i uslove, jave lokalna odstupanja od standardnih modela, ali te inovacije su ograničene i često čak i štetne. U tom smislu, kultura sveta je poput kulture sa bilo kog drugog nivoa. Ona daje kognitivnu osnovu pomoću koje razumemo svet i orijentišemo se u njemu. Opskrbljava nas i ogromnom količinom kognitivnih detalja koje njihovi oponašatelji predstavljaju kao značajne, i upravo ta kognitivnost omogućava da se izađe na kraj sa svakodnevnim životom. Te kognitivne detalje neizbežno uzimamo zdravo za gotovo; to je sama definicija realnosti koju nam pruža kultura. Ako to ne smatramo normalnim i prirodnim, u svakom trenutku može nas zdrobiti ogroman teret zbunjenosti i konfuzije s kojom ćemo se suočiti u zgusnutom društvenom miljeu u kojem živimo.

Naravno, oponašanje je i konstruktivno, to jest predstavlja indikator „agencije“, ali samo u ograničenom smislu koji tautološki reprodukuje kulturu koja se oponaša. Ima smisla zadržati predstavu o kulturološkoj konstrukciji za razvoj ili propagiranje kulturoloških inovacija (ili kulturološkog preporoda, koji je prilično uobičajen), to jest za odstupanje od institucionalizovanih pravila, modela i načela. Međutim, ovakav vid konstrukcije, to jest „agencije“, moguć je samo kada su učesnici snažno usidreni u čvrstom temelju kulturološkog oponašanja. U poglavljima koja slede objasnimo potpune implikacije ovog glavnog obeležja kulture za učesnike koji oponašaju, reprodukuju i istovremeno konstruišu kulturu sveta.

Kada analiziramo kulturu sveta, na specifičan način razmišljamo o kulturi uopšte. S obzirom na to da nam je osnovni cilj da na jednom primeru pokažemo koliko je snažna ova vrsta razmišljanja, suzdržaćemo se od opširne konceptualne diskusije. Zbog jasnoće, iako izbegavamo da damo jednu suviše ograničenu formalnu definiciju, ukratko želimo da objasnimo način na koji koristimo koncept „kultura“. Temeljeći svoje razmišljanje na nekoliko socioloških tradicija koje su na izvrstan način objedinjene u Bergerovim i Lukmanovim socio-konstrukcionističkim analizama (Berger and Luckmann, 1966), na kulturu gledamo kao na društveno deljive simbolične i smislone sisteme koji se mogu raspoznati u ciljevima, organizacijama i ljudima, ali koji ipak prevazilaze ono što pojedinci mogu da shvate i razumeju na sve sistematičniji način.

O kulturi se često raspravlja kao o pojavi čiju suštinu sačinjava složen skup apstrakcija. Ona ukazuje na koncepte o prirodi stvari, principe društvenih organizacija, na pravila koja se tiču ispravnog ponašanja, ustanovljene navike ili „folklor“ i slično. Sve ovo je svakako apstraktno i uopšteno. Na kulturu se, dakle, gleda kao na neku vrstu bestlesnog simbolizma ili pogleda na svet, koji slobodno lebdi iznad tričavih sitnica svakodnevnog života. Sklonost da se o kulturi govori kao o pojmu „koji slobodno lebdi“ posebno dolazi do izražaja kada je reč o kulturi sveta, ako ni zbog čega drugog onda zato što se njena globalnost smatra apstrakcijom visokog ranga.

Ovde je posredi dvostruki nesporazum. S jedne strane, bez obzira na nivo realnosti o kojoj se raspravlja, lokalnoj, nacionalnoj ili globalnoj, kultura je uvek neizbežno apstraktna. Ona deluje u jeziku i uz pomoć jezika, bilo da je reč o rutinskoj interakciji, direktnim susretima (na primer, prijatelji zajedno piju kafu i ogovaraju svoje kolege s posla) ili stvaranju uslova za najveći globalni fenomen (ka-

pitalističke sile primoravaju MMF da izvrši drakonske strukturne promene programa u koje su uključene zemlje s velikim dugovanjima). Međutim, jezik je u biti apstraktan. Recimo, „prijatelj“ je uopštena kategorija koja može imati široku primenu i može se odnositi na nebrojene prethodno navedene primere ili one koje ćemo tek nastaviti, i svaki prosečan čovek koji se služi jezikom može bez razmišljanja ispravno da primeni u praksi ovu apstraktnu kategoriju. Slične uopštene kategorije primenljive u nebrojenim situacijama su „ogovaranje“, kao i „međunarodna organizacija“, „međunarodni socijalni pokret“ i „globalna mreža“. Ipak, poslednja tri pojma nisu toliko apstraktna kao „prijatelj“ ili „ogovaranje“, jer je njihova primena ograničena i može se svesti na konkretan spisak.

U tom smislu, elementi kulture sveta mogu da budu manje apstraktni od mnogih elemenata kulture na nižim nivoima ili u neposrednom okruženju. Međutim, i ovaj zaključak može da izazove zabunu jer izgleda da i on govori o kulturi kao nečemu što „slobodno lebdi“, nečemu bezličnom, ili što je do izvesne mere odvojeno od svakodnevne realnosti. Kultura ima jednu neobičnu, tautološku naviku da postaje deo svake „stvari“ koju definiše, stvari koja svoje postojanje i značaj duguje kulturološkim kompleksima od kojih se sastoji. Izokretanjem uobičajene predstave da su pojedinci, grupe i organizacije „otelotvoreni“ svojim kulturnim okruženjem, o kulturi treba da razmišljamo kao o nečemu što je otelotvoreno u objektima, glumcima, scenama i strukturama čiji su priroda i delovanje kulturološki organizovani. Otelotvorena je i u organizacijama koje imaju svoje ciljeve, tehničkim strukturama, formalizovanim pravilima i konstitucionalnim dokumentima. Otelotvorenja kulture su čak i sklonosti, mogućnosti i potencijalne patologije pojedinaca. Ljudi koji odrastaju u određenom kulturološkom okruženju ne mogu da isključe „bilo koji stari način“; prožimajuća kultura drastično ograničava mogućnosti.

Drugi manje primetan aspekt „kulturološkog dela“ koji ugrađuje kulturu u ljude, organizacije, pravila i dokumente jeste dugovečnost kulturoloških konstrukcionih procesa, koji su sve otvoreniji i promišljeniji. Oni formalizuju kulturu u strukturi. Na primer, skup obimnih, višestrukih, dugoročnih kulturoloških procesa stvorio je korporacije sa ograničenom odgovornošću (i zato je otelotvoren u njima). To je veštački entitet koji ima i pravnu „ličnost“, a opseg prava i obaveza je u potpunosti formalan – do te mere da obični ljudi lako i jeftino, i praktično ni iz čega, mogu da osnuju veliki broj korporacija. Da bi razumela kulturu koja je otelotvorena u korporaciji, osoba mora da razume kulturološke procese koji su prouzrokovali njeno stvaranje i potonje procese koji su tokom nekoliko vekova promenili njeno značenje i svrhu.

Ova analiza obuhvata i treću zabludu o kulturi – da je ona prvenstveno u glavama ljudi. Socijalizacija, modernizacija, učenje i slične teorije otvoreno govore u prilog ovoj pretpostavci i teško bismo mogli da opovrgnemo uvreženo gledište da se stvaranje kulture odvija prvenstveno u glavi. Naprotiv, mi tvrdimo da u ljudskim glavama postoji siromaštvo kada je u pitanju kultura. Kao njeni nosioci, one nisu od neke naročite koristi iz dva razloga. Prvi je trivijalan, ali ipak vredan isticanja: svaki čovek svestan je zanemarljive količine kulture koja je deo njega (u stvari, kulturološkog skupa koji direktno utiče na svakodnevni život, razmišljanje, funkcionalnost i životne šanse individue). Značajniji je opseg sledeće trivijalnosti: koliko god glavā stavili zajedno, njihov zajednički sadržaj i dalje će predstavljati samo malu, i obično zanemarljivu, razmeru celokupne kulture.

Kako je moguće da sva kultura u svim glavama ovog sveta nije ni blizu obimu sve kulture koja utvrđuje, oblikuje, usmerava, ispunjava i, na kraju, daje život i smisao svim tim individuama? Za trenutak možemo da ostavimo po strani istoriju – dugu zaostavštinu i veliku količinu nakupljenog taloga proteklih kultura koji su na bezbroj načina

oblikovali savremene kulture. Čak je i današnja kultura, koju je moguće identifikovati, obimnija od svega što „može da stane u sve glave“ ovog sveta. Kako je to moguće?

Bar četiri faktora idu u prilog ovoj neverovatnoj tvrdnji. Prvo, kulturološko obilje poprimilo je epidemijske razmere: veći deo kulturološkog spoznanja jednog čoveka poklapa se sa spoznanjem mnogih drugih ljudi. (Francuski sociolog Emil Dirken /Emile Durkheim/ to spoznanje i normativno obilje nazvao je *kolektivnim ubeđenjem*, što podrazumeva i kolektivnu svest [svesnost] i ubeđenje grupe.) Primera radi, od desetina ili stotina hiljada reči koje postoje u nekom jeziku, većina ljudi aktivno se služi rečnikom od svega pet do deset hiljada reči, i većina aktivno koristi isti vokabular – znači veći broj reči nepoznat je većini, a mnoge reči poznate su malom broju ljudi. Štaviše, neke reči nisu poznate nijednom čoveku, ni u jednom aktivno korišćenom obliku. Ista logika se primenjuje na skoro sve oblasti kulture: gotovo da niko ne zna šta sve pruža jedna kultura.

Drugo, u barem nekoliko proteklih vekova, a u nekim sferama kao što je institucionalizovana religija i mnogo duže, kulturološko stvaranje je svakim danom doživljavalo sve veću ekspanziju. Više ljudi ima više vremena da stvara više vrsta kulturoloških elemenata i postoje veće šanse da to čine svesni sebe, detaljno i temeljno. Nastala su nebrojena zanimanja i čitave industrije koje se isključivo bave izmišljanjem nove ili preoblikovanjem postojeće kulture. One obuhvataju očigledne „industrije kulture“ (u ograničenom značenju tog pojma), poput umetnosti, literature, pozorišta, filma i televizije, do prirodnih i društvenih nauka, građevinarstva, medicine, dizajna, marketinga, administracije, ekonomije itd. Ove delatnosti proizvode znanje, informacije, propagandu, matematičke jednačine, tehniku, dijagrame, organizacione grafikone, sisteme za proučavanje i još mnogo toga, i sve to u tolikim količinama da je postalo sasvim uobičajeno zabrinuti se zbog „preopterećenosti informacijama“. Možemo da zaključimo da imamo

sve veći spektar medija zahvaljujući kojima se može praviti kultura, dodajući klasičnim audio-vizuelnim medijima mnoge nove tehnologije koje smo izmislili od sredine XIX veka.

Treće, kulturološka akumulacija postaje smišljenija i sistematičnija. U većini društvenih oblasti, udruženja i organizacije vode računa o tome da se razvoj kulture za beleži i sačuva, bilo na prašnjavim policama, u pretrpanim kabinetima ili zbijenim električnim kolima. Nisu sve te zalihe kulture neprestano u upotrebi i slučajno ili namerno zaboravljanje može postati uobičajeno (Douglas, 1986), ali te ogromne zalihe mogu se aktivirati kada bude potrebno. Koliko je sveprisutno i pouzdano takvo nagomilavanje vidi se na osnovu promenljivih teorija o ciljevima obrazovanja, koji su se kretali od učenja napamet i recitovanja do „učenja o učenju“, to jest sticanja veštine da se pronađu informacije (uskladištene kulture) upoznavanjem učenika sa (ograničenom) količinom prikupljenih zaliha.

Na kraju, usled pojave nezavisne javne sfere i njene ubrzanе diferencijacije, stvaraoci kulture će svoje kreacije sve više nuditi svetu uz pomoć komercijalnih, profesionalnih ili neformalnih sredstava. Javno prikazivanje je, uopšteno govoreći, poprimilo epidemijske razmere. Zbog pripisivanja sve veće realnosti i vrednosti kulturi koja se javno prikazuje, i zato što je uticaj te „uzvišene vrednosti“ na javnost u porastu, neprestano se povećava potreba za javnim prikazivanjem. Ovaj trend stvara različite vrste samootkrivanja (posebno u radio i televizijskim tok-šou emisijama) koje bi u ranijim periodima bilo smatrano sramno egzibicionističkim, ali sada je postalo jednoličan oblik zabave u mnogim delovima sveta.

Ova četiri faktora zajedno pokazuju da se brže odvija proces stvaranja kulture koja se akumulira savesnije nego ikada ranije. Ko nije čuo za decenijama staru istinu da se polovina celokupne nauke (literatura, ideje, izumi...) nije pojavila u protekle dve do tri decenije? U tom smislu, za

brojne novije oblike kulturološke proizvodnje, kao što su kompjutersko programiranje, menadžmentski konsalting, psihologija za samopomoć, priručnici tipa „kako da“ i tako dalje, čak i tri decenije su isuviše dug period. Zapažanje nemačkog sociologa Georga Simela (Georg Simmel) da „objektivna“ kultura nadmašuje „subjektivnu“ kulturu (Simmel 1971), u njegovo vreme bilo je sasvim primereno, a sada je još prikladnije: „objektivna“ kultura u velikoj meri nadmašuje sve „subjektivne“ kulture (kultura u glavama ljudi) zajedno. Ova dinamična osobina kulture naročito se odnosi na današnju kulturu sveta, koja uvek i svugde prevazide ono što pojedinci naprave od nje.

Razlikovanje kulture sveta

Da samo veliki spektakl kakav su Olimpijske igre i tako očigledna globalna delatnost kao što je upravljanje međunarodnim avio-sistemom, ali i naizgled beznačajne i neposredne međuljudske aktivnosti članova šahovskog kluba predstavljaju primer oponašanja kulture sveta, mogli bismo dati u iskušenje da poverujemo da gotovo sve društvene aktivnosti imaju obeležja kulture sveta. Konačno, i građevinski preduzimači je oponašaju kada izlivaju beton koji je napravljen tako da ispuní standarde vezivne i vučne jačine koje je propisao ISO (Međunarodna organizacija za standardizaciju). To se može reći i za medicinske sestre koje pacijentima ubrizgavaju sintetičke lekove za ublažavanje bolova koje su napravile globalne farmaceutske kompanije, poput „Ficera“ i „Glakso Smit Klajna“, i psiholozi koji stvaraju priručnik DSM IV*, koji je u svetu veoma zastupljen, da bi osvežili svoje sećanje na kliničke

*Diagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje.

simptome mentalnih poremećaja. Svaki od ovih primera otkriva jedan karakterističan vid društvenog života koji uključuje kulturu sveta i zapanjujuće veliki broj svakodnevnih aktivnosti koje su na sličan način do izvesne mere povezane s njom. Ostaje nejasna priroda te povezanosti s kulturom sveta: kako možemo da razlikujemo aspekte rutinskih aktivnosti koji odražavaju ili obuhvataju kulturu sveta od onih koji to ne čine? Drugim rečima, kako prepoznamo kulturu *sveta* kada je vidimo?

Da bismo formulisali privremeni odgovor na ovo pitanje i prikazali ideje kojima ćemo se baviti u sledećim poglavljima, iskoristićemo dva veoma važna koncepta za izučavanje savremene kulture sveta: svetsko uređenje (Boli and Thomas, 1999) i kulturološki univerzalizam (Robertson, 1992). Kada se ukazuje na čitav svet kao sklop referenci, ukazuje se u stvari na globalne korporacije ili globalnu vladavinu međuvladinih organizacija ili objašnjava neki vid globalizacije. Društveni element koji dolazi do izražaja je svetsko uređenje. To je konceptualna vizija sveta u kojoj postoji samo jedan društveni sistem, jedno zaokruženo „društvo“ koje, pored drugih jedinki društva (pojedinaica, udruženja, kompanija, etničkih grupa, država, nacija, međunarodnih nevladinih organizacija, itd.) povezuje celo „čovečanstvo“ obimnim interaktivnim mrežama i protokom dobara, ideja, novca, vrednosti i tako dalje. Ovaj globalni društveni sistem je uređenje zato što ga je napravio i njime upravlja kompleksan niz višeslojnih merodavnih struktura (Boli and Thomas, 1997). Neke od njih dobro su integrisane i povezane, kao što su međunarodni bankarski i finansijski sistemi, globalne sportske federacije i svetom rašireni transportni i komunikacioni saobraćaj. (Poput većine područja gde se zna ko je prvi u svetu i ko zauzima koje mesto, tako je i globalni šah dosta dobro integrisan i povezan.) Većina merodavnih struktura prilično je nepravilno i labavo međusobno povezana, na primer, međunarodno uređenje ljudskih prava, „globalna pop kultura“ (Taylor, 1997) i me-

đunarodne radničke organizacije. Bez obzira da li su snažno ili labavo integrisane, kada bilo koja od ovih struktura postane relevantna za situaciju u društvu – bilo da se radi o tehničkim osobinama betona, marketinškim nastojanjima globalnih farmaceutskih kompanija ili korišćenju DSM IV da bi se pronašao smisao za zbunjujući skup simptoma – aktivira se svetsko uređenje. To znači da je jedan od nivoa društvene stvarnosti koji određuje značenje, upućuje na akciju i daje smisao akterima na globalni nivo kao i kulturološkom okviru globalnog nivoa stvarnosti. Ovo jasno dolazi do izražaja na Olimpijskim igrama, ali i u mnogim drugim oblastima.

Karakteristično je što svaka situacija u društvu istovremeno obuhvata mnoge različite nivoe društvene stvarnosti; od mnogih nivoa stvarnosti globalan može biti samo jedan, a višestruka uređenja, manje ili više formalno strukturisana, mogu biti relevantna samo u datom momentu. Na primer, za građevinskog preduzimača, u male nivoe stvarnosti koji su neprestano u igri spadaju lični odnosi s poslovođa- ma i radnicima (individualni nivo stvarnosti), lokalno ili regionalno tržište rada, gradska i okružna vlast (koja određuje građevinske propise, postavlja pravila za priključenje kanalizacije i struje i tome slično). Pokrajinski (državni) i nacionalni nivoi društvene stvarnosti – poznatija uređenja – stupaju na scenu zahvaljujući propisima koji regulišu obaveze poslodavca prema zaposlenima, poreske i penzione sisteme i drugo. Iscrpne analize otkrile bi još mnogo nivoa društvene stvarnosti i povezanih uređenja bitnih za rad preduzimača, od kojih je samo jedan globalni nivo, svetsko uređenje, i još mnogo relevantnih kulturoloških konstrukcija koje funkcionišu na globalnom nivou. Međutim, detaljno istraživanje otkrilo bi i mnoge druge načine kojima se posao preduzimača bazira na globalnom nivou stvarnosti (to jest, na vladavini struktura koje čine svetsko uređenje i elementa kulture sveta), aktivira se, informiše na nivou nivoa ili ga oponaša – što poprima veće razmere ako preduzimač, recimo, u glavnom gradu neke države ra-

di na projektu izgradnje velike nove opere, a ne na preuređivanju garaže u spavaću sobu.

U zamisao o svetskom uređenju utkan je uzajamni koncept kulturološkog univerzalizma. Reći da je jedan kulturološki element univerzalistički nije isto što i reći da je zaista univerzalan, to jest da se nalazi u svim kulturama (antropološka primena, sada donekle zastarela) ili da se nalazi svugde (veoma nepouzdan koncept kojim ćemo se pozabaviti kasnije). Naprotiv, taj element je predstavljen svetu „kao da je“ univerzalno značajan, primenjiv, koristan i ispravan. Pretpostavlja se da ima univerzalni (svetski) delokrug; trebalo bi da se dosta jednoobrazno može protumačiti u bilo kojoj kulturi ili društvenom okruženju i da zvuči kognitivno i uglavnom normativno. Na primer, načini testiranja tehničkih svojstava betona (što je jedna od ključnih stavki ISO-a kad je reč o ovom građevinskom materijalu) trebalo bi da funkcionišu bez obzira na to gde se sprovode. Norme koje treba da ispunjava beton kako bi mogao da podupire neki objekat određene građevinske konstrukcije trebalo bi da budu iste gde god da se on nalazi. Odgovarajuća doza leka za ublažavanje bolova trebalo bi da bude ista (uz dozvoljene varijacije zavisno od starosti, težine i pola) za svaku osobu na svakom mestu; ista je i verovatnoća da će se pojaviti razne kontraindikacije leka. Klasifikacija mentalnih poremećaja iz DSM IV trebalo bi da bude primenjiva na svakog uznemirenog pacijenta bez obzira na njegovo kulturološko, etničko, religiozno ili nacionalno poreklo. Ovo je kontroverzniji stav, ali takođe definitivniji za one koji prihvataju merodavnost ovog priručnika.

Jednostavno rečeno, univerzalistički elementi trebalo bi da imaju doslovno univerzalnu (kosmičku) primenu. Mnoge prirodne nauke imaju upravo takav karakter: radna postavka hemičara, fizičara, planetologa i njima srodnih naučnika je da su fizički zakoni koje izučavaju doslovno primenjivi svuda u univerzumu pa čak, prema spektakularno smelim teorijama astrofizičara i kosmologa, i u univerzumima izvan našeg.

Ovi primeri, po prirodi kognitivni i činjenični, mogu da izgledaju jasno, čak prirodno (samo njihovo osmatranje otkriva prodornu prirodu univerzalističke kulture sveta). Dok se budemo bavili univerzalizmima kod kojih je jasnije izražena normativnost, kao što su doktrine o ljudskim pravima, koncepcije korupcije ili Kubertenova vizija bratstva, verovatno će se javiti nelagodnost, dok će osećanje prirodnosti iščeznuti. Definicije mogu da budu dovedene u pitanje: dok se, s jedne strane, na osobu može gledati kao na korumpiranu, s druge se može smatrati da se savesno trudi da ispuni svoje obaveze prema selu, klanu ili regionu. Javljaju se tenzije: na Olimpijskim igrama nacionalistički žar se nadmeće s međunarodnim idealima. Slično tome, implikacije mogu da budu problematične. Na primer, načelo da svi ljudi treba da imaju ista prava i zaštitu u svim kulturama i društvima podrazumeva, na primer, da u braku žena treba da bude potpuno jednaka s muškarcem. „Ne tako brzo!“ viču muškarci, i sveštenici i sudije u brojnim društvima i kulturama; žene treba da budu podložne muškarcima, barem u izvesnim aspektima bračnog odnosa. Da li te primedbe znače da jednakost žene u braku, konačno, nije univerzalni princip i da stoga nije deo kulture sveta? Ne. I oni koji ga podržavaju i oni koji ga osporavaju smatraju da ovaj princip sam po sebi ima univerzalistički karakter (da očigledno govori o „svim ljudima“) i da može imati univerzalnu primenu. Zato pripada kulturi sveta; ali isti je slučaj sa suprotnim principom da, kada je reč o nekim vidovima muško-ženskih odnosa u određenim delovima sveta, žene ne treba da budu u potpunosti jednake s muškarcima. U kulturu sveta ugrađene su mnoge slične sporne i oprečne tvrdnje. Poput svih nivoa kulture, ona je mesto mnogih rasprava i tenzija, tim više što svetsko društvo postaje obuhvatnije i prodornije nego ikada ranije, tako da raznovrsnija društva i grupe postaju direktni učesnici u oponašanju i gradnji kulture sveta.

Kao što pokazuju rasprave o pravima žena, globalni opseg principa kulture sveta ne uključuje saglasnost. Kultura sveta nije baldahin bez šavova kojim se pokrivamo, niti kulturološka Geja koja nas srdačno grli. Globalna svest može poprimiti drugačije oblike a globalno zajedništvo često je uvod u prepirku. Kultura sveta obuhvata i takmičarske načine na koje ljudi stvaraju predstave o svetu u kom žele da žive, alternativne poglede na globalnu budućnost. U mnogim kontekstima u opasnosti su smisao i svrha svet-skog poretka. Mnogi sukobi u današnjem svetu predstavljaju i osporavanje kulture.

Kultura je u stvari goruća globalna tema. Uzmimo za primer reklamu koja je, nedavno, preko cele stranice objavljena u jednim američkim novinama uz koju je išao zloslutni naslov „Globalna monokultura“. Zadatak čitalaca bio je da odrede koje je mesto prikazano na fotografijama. Jedna je prikazivala dugi niz automobila na autoputu s nekoliko traka, a ispod se nalazilo pitanje: Frankfurt ili Čikago? Prpratni tekst je preneo željenu poruku. „Sa ekonomskom globalizacijom, raznolikost brzo nestaje. Cilj globalne ekonomije je homogenizacija svih zemalja.“ Ako „sva mesta počinju da liče jedna na druga“, onda „koja je svrha napuštanja doma“? U reklami je stajalo da je ova kruta monokultura bezočno delo korporacija koje su zainteresovane samo za svoju zaradu, dok su ljudi i priroda osuđeni na propast. Osim što je sama po sebi nešto loše, monokultura odražava i veliku neravnotežu sila što je opasnost za planetu. Spomenuta reklama je bila pokušaj da se progresivne snage okupe oko jedne veoma egalitarnostičke i multikulturološke vizije. U stvari, ona je bila deo niza reklama koje su ukazivale na levičarski stav o pitanjima kao što su genetski inženjering i ekonomska globalizacija. Objavio ih je *Turning Point Project*, široka koalicija aktivističkih organizacija koje su se okupile radi istih ciljeva.

Sve što smo naveli može da deluje kao donekle poželjan argument. Na primer, ne može se reći da multinacionalni poslovi mogu da cvetaju samo zahvaljujući homogenosti, na šta ukazuje i razvojna strategija korporacije „Koka-Kola“: „Razmišljaj lokalno, radi lokalno“. Međutim, jedan veoma poznat obrazac sledili su kao podsticaj. U njihovim globalno rasprostranjenim kritičkim izlaganjima jasno je izražen protivnapad na neoliberalnu globalizaciju. Možda je preuranjeno te ideje nazvati *turning point* u onom smislu na koji ukazuje *Turning Point Project*. Ali ono što se promenilo prethodnih godina je pretvaranje globalizacije od mantre u pretnju. Ona više nije obični opisni termin, već je postala predmet ideološke debate. Mnogim grupama širom sveta zauzimanje stava o globalizaciji postalo je osnovni način izražavanja sopstvene vizije o svet-skim poretka. Osporavana priroda i pravac globalizacije pokazuju neke od pukotina u kulturi sveta.

Sve rasprostranjeniji globalni protivnapad (Broad, 2002) usmeren je na neke uobičajene teme, kao što su one izražene u reklamama *Turning Point Projecta*: globalizacija je proces, kojim dominiraju pohlepne korporacije, namećanje gramzivog ekonomskog sistema iz koga će nastati socijalna nejednakost, kulturološka propast i opustošenje prirodne sredine. Neoliberalna globalizacija je eksploatatorska, te stoga nepravedna. Ona ne služi siromašnima, već interesima globalnih elita. Demokratske države pretvara u prazne ljuštore. Uništavajući kulture, poriče samu kulturu ljudskog prava na slobodu. Zbog rušilačke moći monokulture neophodno je ponovo obratiti pažnju na raznolikost. Ove teme često ističu pokreti koji protestuju protiv MMF-a, Svetske banke, WTO-a (Svetske trgovinske organizacije), a naročito protiv multinacionalnih korporacija. Kritički nastrojeni akademski krugovi izmislili su priče kojima opisuju globalizaciju kao „predatora“ (Falk, 1999), „sindrom“ (Mittelman, 2000) i „lažno praskozorje“ (Gray, 1998). Do 2001. prikupili su dovoljno podrške za stvaranje platforme za održavanje Svetskog socijalnog fo-

ruma u Porto Alegreu u Brazilu, o kojem ćemo pričati u sedmom poglavlju. Za kratko vreme, oprečna izlaganja naišla su na veliki odaziv među pokretima, na sastancima i u akademskim krugovima.

Međutim, osim suštinskog slaganja o negativnim stranama globalizacije, ova izlaganja su poprimila drugačije oblike. Globalizacija izražava drugačiji pogled na svet. Na primer, kritikovanje monokulture koja se globalizuje može da poprimi oblik fundamentalističke odbrane svete tradicije od snaga „meksveta“ (Barber, 1995), preporoda nacionalnog identiteta ili zaštite prava „urođeničkih“ kultura. Motivi za protivljenje neoliberalizmu protežu se od katoličkog gnušanja pred neduševnim materijalizmom, preko straha neosocijalista od sve veće nejednakosti, do zabrinutosti pobornika za očuvanje prirodne sredine zbog nekontrolisanog napretka. Slično tome, i predlozi za izlečenje od bola koji se sada nanosi svetu koji se globalizuje takođe se mnogo razlikuju; jedni smatraju da društva i države treba da budu bedemi koji će zaustaviti globalne napade, drugi se pozivaju na rešenja koja će pomoći celom svetu, a koja se oslanjaju na globalnu etiku i globalnu vladavinu. Sama izdašnost globalne debate treba da odaгна strahove o nastanku monokulture.

Takvo oprečno izlaganje, kojim ćemo se još baviti u jednom od kasnijih poglavlja, postaje sastavni deo kulture sveta. To je upadljiv primer globalnih debata kojima su se pridružili učesnici s više kontinenata. One su usredsređene na zajedničke probleme, izražene zajedničkom retorikom i kao sukob svetskih kultura. Naravno, nisu svi učesnici isti; nije svaki doprinos značajan. Ali suština ovih debata je kako od sveta načiniti jedinstveno društvo, šta se može okarakterisati kao validno spoznanje i koji principi treba da prevladaju u međudržavnim odnosima. Do izvesne mere, odgovori na brojna takva pitanja teško su dokučivi. Raspravljati i debatovati o njima znači davati doprinos kulturi sveta.

Dokazi koji govore u prilog kulturi sveta

Ova knjiga zastupa gledište da je kultura sveta globalni, karakteristični, kompleksni i dinamični fenomen i to gledište potkrepljuje konkretnom analizom njene različite dimenzije. Kao uvod u naredna poglavlja, ukratko ćemo objasniti naš stav u vezi sa kulturom sveta.

Kultura sveta kao globalni fenomen

Kada govorimo o kulturi sveta, mi je u stvari smatramo globalnom, svetom raširenom kulturom postojećeg svetovnog društva. Iako je razlika između fenomena „svetski“, kao atributa svojstvenog velikim geografskim područjima, i „globalni“, nečega zaista planetarnog, nekada možda bila važna, ovi izrazi su u ovom kontekstu praktično postali sinonimi. Kao što smo već objasnili, za nas je bitno što su određene ideje i principi predstavljeni kao globalno relevantni i validni, i što ih oni koji ih prihvataju tako doživljavaju. U svakom slučaju, ne mora da znači da je ta tvrdnja u potpunosti tačna kao empirijski pojam (ne moraju svi delovi sveta da budu jednako zaljubljeni u šah ili dobro sročena oprečna izlaganja o kojima smo upravo govorili). On može da posluži kao radna hipoteza (zbog toga što šahovska potkultura funkcioniše na osnovu zajedničkih pretpostavki ili zbog univerzalno relevantnih oprečnih izlaganja).

Kultura sveta kao karakteristika

Tvrdnja da svet ima kulturu može da deluje kao omalovažavanje raznolikosti koja danas još uvek preovladava. Međutim, mi ne želimo da kažemo da kultura sveta uni-